

Перше завдання юридичних товариств має полягати в пошуку кращих засад справедливості для правового життя нашої вітчизни.

О. Кістяківський

НАРИС ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ПРАВНИЧОГО /ЮРИДИЧНОГО/ ТОВАРИСТВА

Історія Київського правничого товариства¹ є від'ємною складовою загальної історії розвитку української правової думки, яскравою сторінкою діяльності громадських інституцій, які брали на себе відповідальність за завдання дбати про розробку проблем юридичної науки та популяризувати її здобутки, поєднуючи теорію з практикою. Будучи частиною загального процесу утворення юридичних товариств у Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ сторіч, Київське правниче товариство у цей період відрізнялося специфікою діяльності, науковими зацікавленнями та навіть внутрішньою структурною організацією, що дає нам нині змогу, узагальнивши практику діяльності інших товариств, які існували на території сучасної України (Харківського, Новоросійського), говорити про національні особливості зростання професійної активності юридичної громадськості.

Нині, коли ми говоримо про Київське правниче товариство, обов'язково згадуємо імена його членів, а

¹ Ми свідомо вживаємо слово „правничий” як синонім до „юридичний” (на відміну від „правовий”, „правний”), виходячи з того, що українська мова вживає обидва слова як змістовно тотожні, віддаючи перевагу слову „правничий” як такому, що має більш укорінений український характер, замість запозиченого з латини „юридичний”. З часів виникнення Київського правничого /юридичного/ товариства у Російській імперії, з огляду на заборону української мови, могла існувати тільки одна форма – „юридичний”, вживана в російській мові.

тивістів, які є славою не лише цього громадського професійного об'єднання, а й усього вітчизняного правознавства. Серед них перше місце посідають: Олександр Кістяківський, Василь і Григорій Демченки, Всеволод Удінцов, Михайло Ясинський, Михайло Владимірський-Буданов, Микола Цитович, Отто Ейхельман, Микола Бунге, Микола Василенко, Василь Сінайський, Микола Паше-Озерський, Роман Базінер, Дмитро Піхно, Каленик Мітюков, Василь Незабитовський, Микола Ранненкампф, Йосип Покровський, Леонід Белогриц-Котляревський, Олександр Романович-Словатинський, Микола Грабар, Пантелеймон Скорделі й інші.

В Україні нині триває масштабний процес реформування цілого корпусу законодавства, поволі просуваються судово-правова та адміністративна реформи, впроваджуються норми та стандарти демократичного європейського права, юридична наука переосмислює себе, позбавляючись нашарувань радянських псевдонаукових ідеологічних догм і підходів; на тлі цього юридичний досвід минулих століть, коли вітчизняне право розвивалося в тісному зв'язку з передовими західними стандартами, може бути надзвичайно корисним не лише з гносеологічного, а й з практичного боку. Київське правниче товариство, що виникло при Імператорському університеті Св. Володимира, якраз і генерувало у собі передові тогочасні суспільно-правові ідеї, відбувався процес їх осмислення з точки зору придатності впровадження в національних умовах. Товариство було певним вістрям тогочасних юридичних здобутків, які після 1917 року були значною мірою забуті або відкинуті. Лише нині ми повертаємося до цього пласта неоціненого досвіду, намагаємося вивчати з точки зору актуальності та систематизувати його для можливого запозичення. Крім того, не слід забувати, що поява в Києві професійного об'єднання юристів було частиною загальноєвропейського процесу.

За таких умов важливу роль повинно зіграти відроджене 2000 року Київське правниче товариство, що є правонаступником традицій Товариства, заснованого 125 років тому. Саме воно мусить взяти на себе обов'язок дослідження популяризації правової спадщини минуло-

го, а також продовження кращих традицій. Ця стаття якраз і є першим кроком на цьому дослідницько-популяризаторському шляху.

Історія Київського правничого товариства /рос. мовою Киевского юридического общества/ за радянських часів майже не вивчалася, не особливо згадувалися в тогочасній історіографії юридичної науки й імена науковців кінця XIX, початку XX сторіч. Виняток робився хіба що для А.Ф. Коні з огляду на його позицію у справі революціонерки-терористки Вери Засулич і лояльність до більшовицької влади в останні роки життя (у 60-ті роки виданий навіть восьмитомник його праць). Всі інші світила Російської імперії в галузі юриспруденції проголошувалися буржуазними псевдонауковцями, їх доробок повністю відкидався, а імена підлягали забуттю. Київське юридичне товариство та його діячі часом згадувалися лише в контексті історії юридичного факультету Київського університету Св. Володимира. За роки незалежності України також не з'явилося жодного ґрунтовного дослідження з цієї тематики, були лише окремі побіжні статті, що стосувалися навіть не так організації, як її діячів. Таким чином, можемо констатувати, що в той чи інший спосіб історією Правничого товариства займалися такі дослідники: М.І. Шимановський, С.Н. Ландкоф, С.О. Макогон, В.І. Ульяновський, І.Б. Усенко, С.В. Максимова, Г.О. Радов, В.І. Андрейцев, В.П. Хижняк, Т.І. Бондарук. З досліджень, які безпосередньо висвітлювали історію Товариства, маємо лише статтю С.В. Максимової в 3-му томі „Юридичної енциклопедії”,² що потребує уточнень і виправлень.

Перед тим як безпосередньо перейти до викладу історії Київського правничого товариства, слід окреслити природу появи Правничих товариств у світі взагалі. На нашу думку, тут може бути два підходи: вузький, безпосередній, або широкий, загальний. Представники вузького, чи безпосереднього, підходу з'явилися ще у другій половині XIX сторіччя. Ним був член Новорос-

² Максимова С.В. Київське юридичне товариство // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр. енцикл.”, Т. 3, 2001. – С. 94.

ійського правничого товариства М.І. Шимановський, який виступив 19 лютого 1882 року перед цим товариством із нагоди річниці його існування. Доповідь називалась „Історичний нарис виникнення та розвитку правничих товариств у Росії”³. Її автор часом появи в Європі юридичних товариств називає середину ХІХ сторіччя, стверджуючи: „Ідея виникнення юридичних товариств не така стара, як може видатися на перший погляд. Не дивлячись на те, що з різних галузей наук та мистецтв у Західній Європі існує досить багато товариств, але все-таки, було небагато ще в 50-х роках таких, які б присвячували свою діяльність науці права”.

Прийнято вважати, що перше Юридичне товариство з’явилося у Франції 1851 року в Тулузькій академії. Одним із його організаторів був знавець римського та французького права Бенеш. Статутна мета визначалася так: сприяти розвитку науки права. Потім постали Лондонське (1855 р.), Берлінське (1858 р.) юридичні товариства. Згадані організації спочатку були об’єднаннями за професійними інтересами, по суті клубами, де члени не тільки обговорювали проблеми, а й відпочивали. Наприклад, Берлінське товариство декларувало своєю метою: просувати вперед науку та надати правникам місце зближення. У 1 статті Мюнхенського правничого товариства значилося: наукові заняття та приємне проведення часу.

Якщо ж виходити з широкого, чи загального, підходу, то вважаємо, що не слід ігнорувати факт існування відомої Болонської школи глосаторів, яка виникла в заснованому наприкінці ХІ сторіччя Болонському університеті та дала початок рецепції римського приватного права. Школа була праобразом пізніших товариств хоча б на тій підставі, що була об’єднанням осіб зацікавлених не тільки у вивченні правових проблем, а й у проведенні наукових досліджень у галузі юриспруденції, донесення їх результатів до широких верств населення.

3 Див.: Шимановский М.И. Исторический очерк образования и развития юридических обществ в России (Приложение к протоколу 19 февраля 1882 г. (заседаний юридического общества при Новороссийском университете). Отд. оттиск. Одесса, 1882. – 26 с.

У Російській імперії до революції 1917 року існувало 12 правничих товариств. Головним чином, вони виникли в університетських містах, оскільки останні були місцями скупчення передової наукової, суспільної думки. Поштовхом до появи таких професійних об'єднань стали: запровадження в дію Судових статутів 1864 року та загалом перебіг судової реформи, що вимагала наукового осмислення нового законодавчого матеріалу та судової практики. Ще наприкінці другої половини XIX сторіччя в Росії почали з'являтися окремі нечисленні та нетривкі об'єднання юристів, які збиралися для обговорення своїх професійних проблем. Саме вони готували ґрунт для пізніших „повноцінних” організацій.

Першим таким об'єднанням в Росії стало Московське юридичне товариство, статут якого, після тривалих дискусій, був офіційно затверджений у березні 1865 року. Воно свого часу видавало правничий часопис „Юридичний вісник” і було ініціатором і організатором першого та єдиного у XIX сторіччі З'їзду російських юристів, який відкрився 5 червня 1875 року і на якому вперше була широко оприлюднена думка „про зближення юристів шляхом утворення нових юридичних товариств”⁴. Влучним є окреслення природи юридичних товариств, яку дав Анатолій Кони: „Сама його назва – Юридичне товариство – визначає його покликання – засобами злиття наукових начал з життєвим досвідом – вказувати на правопотреби суспільства та розвивати в ньому правильну правосвідомість”⁵.

Для нас важливо, що другим у всій дореволюційній Росії і одночасно першим після згаданого з'їзду правників, виникло Київське правниче товариство (його статут затверджений міністром народної освіти 30 жовтня 1876 року). Лише третім було столичне Петербурзьке

4 Шимановский М.И. Исторический очерк образования и развития юридических обществ в России (Приложение к протоколу 19 февраля 1882 г. (заседаний юридического общества при Новороссийском университете). Отд. оттиск. Одесса, 1882. – С. 24.

5 Кони А.Ф. Труды и задачи Юридического общества // Кони А.Ф. Собрание сочинений в восьми томах. – М.: Юрид. литература, 1967. – Т. 4. С. 293-316.

юридичне товариство (легалізовано 22 січня 1877 року). Далі з'явилися Казанське (статут затверджений 11 листопада 1878 року) та Новоросійське (статут затверджено 4 серпня 1879 року) правничі товариства. Далі хронологія була наступною: Ярославське юридичне товариство при Демидівському юридичному лицейі (1879 р.), Юридичне товариство при Харківському університеті (1900 р.), Товариство історії, філології та права при Варшавському університеті (1900 р.), Юридичне товариство при Томському університеті (1901 р.).

Ми спеціально зупинилися на хронології виникнення інших правничих товариств, аби наочніше продемонструвати, що в цьому процесі київські юристи ще в ті часи були першими, вони продемонстрували велику професійну корпоративну культуру та здатність до самоорганізації. Виходячи з цього, можна сказати: ідея існування юридичних товариств для Києва є не чужою, а має глибоко укорінений, органічний, історичний характер.

Перше засідання Київського правничого товариства (Київського юридического общества при Университете св. Владимира) відбулося 4 січня 1877 року (за старим стилем) в приміщенні Київського університету. Саме від дня першого засідання, а не затвердження статуту, прийнято відраховувати історію існування Товариства. На засіданні були присутніми перші члени-організатори (засновники) організації, які підписали проект статуту: Р.І. Базинер, В.Г. Демченко, О.Ф. Кістяківський, П.Ф. Кістяківський, К.А. Мітюков, М. А. Розов, О.В. Романович-Словатинський і П.К. Скорделі⁶. Цього дня засідання розпочалося з того, що виконуючий обов'язки ректора університету І.І. Рахманінов прочитав пропозицію попечителя київського учбового округу від 13 листопада 1876 року (№ 11695) про дозвіл від міністра народної освіти заснувати при Університеті св. Володимира Київське юридичне товариство на підставі затвердженого 30 жовтня 1876 року міністром статуту орган-

6 Протоколы заседания Киевского юридического общества. №1. Протокол заседания 4-го января 1877 года // Университетские известия. - К., 1877. № 2, февраль. - С. 1-6.

ізації та запропонував присутнім членам товариства перейти до організації товариства. Згідно з 9-м і 10-м параграфами статуту Товариства, того ж дня головою організації обрали професора цивільного права Василя Демченка, а секретарем -

приват-доцента кафедри міжнародного права університету Романа Базинера. Характерно, що вже на першому засіданні Правниче товариство з подання Олександра Романовича-Словатинського розглянуло питання створення власної юридичної бібліотеки, що, власне, передбачалося статутом. Займатися цією проблемою було доручено, крім Романовича, ще й Олександрові Кістяківському. Питання формування та функціонування бібліотеки буде під постійною увагою членів Товариства протягом усього часу його існування. Можна впевнено сказати, що ця бібліотека була першою спеціалізованою громадською правничою бібліотекою в Києві. Відповідно до звіту за 1914 рік вона налічувала 1495 назв книг у 2723 томах! Формувалася бібліотека в основному з пожертв членів Товариства, а зберігалася в університетській канцелярії, де за нею доглядав найнятий бібліотекар.

„Після обіду в 1/2 6 г. прийшов Квачевський і Країнський, щоб іти разом на перше зібрання Юридичного товариства.(...) Пішли в 1/2 7 г. в у-т. Народу було достатньо. Але членів виявилось всього 8. Явився Мітюков і Незабитовський. Мітюков у приватній розмові запропонував спочатку провести вибори нових членів, а потім приступити до вибору голови та секретаря. Якщо б ця пропозиція була прийнята, Демченко не був би обраний головою, а був би обраний Мітюков, цей пінкозніматель юриспруденції”, - так занотував у своєму щоденнику про перше засідання Товариства відомий криміналіст, про-

фесор, а пізніше голова Товариства Олександр Кістяківський.⁷

Василь Демченко

Перший голова Київського правничого товариства (він же цю посаду обіймав із перервами протягом 25 років!), – пізніше його обрали ще й почесним головою, – Демченко Василь Григорович народився 5 березня 1831 року в с. Деньги, тепер Золотоніського району Черкаської області, а помер 9 травня 1914 року в Києві.⁸ Закінчив 1855 року юридичний факультет Київського університету. Служив у межовому департаменті урядуючого Сенату. Два роки перебував за кордоном у науковому відрядженні. З 1857 р. – викладач Київського університету св. Володимира. 1859 року захищає магістерську, а 1877 докторську дисертації. Стає ординарним професором кафедри цивільних і межових законів. Був суддею університетського суду, а з 1879 до 1885 року – декан юридичного факультету. Василь Демченко був учасником першого З'їзду російських юристів у Москві. Вшановуючи заслуги В.Г. Демченка перед Київським правничим товариством, воно присвятило йому 1912 року випуск „Праць Київського правничого товариства” із портретом свого першого та довголітнього голови.

Тема керівників Товариства для нас є важливою ще й з огляду на її методологічне значення у вивченні історії організації. На наш погляд, найбільш прийнятною буде періодизація історії Київського правничого товариства за періодами головування у ній тієї чи іншої особи. Отож поділ може бути таким:

1. Період з 1877 до 1879 року – голова В.Г. Демченко.
2. Період з 1879 до 1884 року – голова О.Ф. Кістяківський.

7 Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874-1885) у 2-х томах. – К.: Наукова думка, 1994. Т. 1. – С. 288.

8 Бондарук Т.І. Демченко В.Г. // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр. енцикл.”, Т. 2, 1999. – С. 64.

3. Період з 1884 до 1909 року – голова В.Г. Демченко (вдруге).

4. Період з 1909 до 1912 року – голова В.О. Удінцев.

5. Період з 1912 до 1919 року – голова Г.В. Демченко (син).

6. Період з 2000 року – президент Р.А. Калужний.

Переваги наведеної схеми обумовлені взаємозв'язком між особами керівників об'єднання та його сукупними ознаками, а також характеристиками внутрішньоорганізаційного життя у періоди. До речі, у статті, присвяченій Київському юридичному товариству в „Юридичній енциклопедії”, знаходимо неправомірне твердження, що ніби головами організації були ще й К.А. Мітюков і В.І. Сінайський. Нам не вдалося знайти матеріалів, які б підтверджували цей факт. Можливі й інші умовні схеми періодизації: відповідно до століть (XIX ст., XX ст., XXI ст.), за частинами (перший період з 1877 і до 1919, а другий з 1919 і до 2000, коли Товариство припинило своє існування, та третій - новітній - з 2000 року, коли відродилося знову).

Важливим документом, який регламентує діяльність Київського товариства та визначає його специфіку, є статут, як уже зазначалося, затверджений 30 жовтня 1876 року, а зміни параграфів 19 і 20 були затверджені керуючим Міністерством народної освіти 23 січня 1881 року.

Параграф перший статуту Товариства стверджує, що: „Мета Київського правничого товариства полягає в розробці вітчизняного права; в налагодженні між юристами як теоретиками зв'язку та в наданні їм можливості знаходити як підтримку в їх працях, так і середовище для їх оприлюднення й обговорення”.⁹ Дослідники, проаналізувавши тексти статутів товариств, дійшли висновку: два інших юридичних товариства, які існували на території України (в Харкові й Одесі), взяли за взірець

9 Устав Киевского юридического общества, состоящего при университете св. Владимира // Сборник постановлений и распоряжений начальства по университету св. Владимира и прочим русским университетам с 1878 по 1891 год включительно. К., 1893. – С. 95-98.

для себе статут петербурзького товариства, а не київського.¹⁰

Статутом визначалося (п. 2), що членами товариства можуть бути особи, які отримали юридичну освіту або які заявили про себе друкованими творами з будь-якої галузі права, а також особи судового відомства. Крім дійсних членів, передбачався інститут почесних членів і членів-співробітників. Кожен дійсний член Київського правничого товариства повинен був щорічно вносити до каси не менше 5 рублів (п. 5). Перші зміни та доповнення до статуту були пов'язані з утворенням спеціального Відділення звичаєвого права, мета якого полягала в „збиранні матеріалів з вітчизняного звичаєвого права та їх опрацюванні” (п. 9). 28 березня 1879 року на засіданні Товариства навіть була зачитана доповідна, в якій обґрунтовувалася потреба відкриття такого відділення. Для того, щоб стати членом відділення, не вимагалось мати юридичну освіту, натомість особа, що не була відома своїми друкованими роботами, мусила надати письмову роботу зі звичаєвого права. Ініціатором і головним натхненником утворення відділення був Олександр Федорович Кістяківський. Зі смертю останнього діяльність відділення залишалася в законсервованому стані, що дало підстави у 1912 році тодішньому голові Товариства Григорію Демченку констатувати: „з діяльності цього відділення нічого не вийшло”.¹¹ Цікаво, що єдиним членом відділення довгий час була жінка - Олена Гінзбург.

Відповідно до параграфу 15 статуту Товариства, воно повинно було збиратися не менше одного разу на місяць, за винятком літніх місяців. Час засідань і дні постійно змінювалися. Спершу було вирішено збиратися кожні два тижні по неділях в 12 годин дня в шостій аудиторії університету. Вже незабаром встановлено, що Товари-

10 Усенко І.Б. Перші вітчизняні юридичні товариства і український національний рух // Вісник Академії правових наук України. - Харків, 1996. № 6. - С. 105-113.

11 Протокол 9-го засідання Киевского юридического общества 15-го декабря 1912 года // Труды Киевского юридического общества, состоящего при Императорском Университете св. Владимира за 1911, 1912, 1913 и 1914 годы. - К., 1915. - С. 32.

ство засідає по п'ятницях о 7 годині вечора через кожних два тижні. Призначалися й інші дні. Референти, що мали бажання виступити з доповіддю, мусили завчасом повідомляти тему свого виступу. У ХХ сторіччі члени товариства навіть розсилали спеціальні запрошення на засідання, де вказувалися основні питання, що мусили бути розглянуті, дата, час, місце. Наведемо для прикладу текст такого запрошення (цитуємо мовою оригіналу): «В субботу, 13 декабря 1914 года в 7 1/2 часов вечера в V аудитории состоится закрытое собрание Киевского Юридического общества при Императорском Университете св. Владимира. Предмет занятий: 1. Чтения протоколов двух предыдущих заседаний. 2. Выборы в члены Общества: окончившего курс юридических наук Дмитрия Николаевича Герасименко (предлагают: Г.В. Демченко и Н.Н. Паше-Озерский). 3. Проф. В.И. Синайский. Война и духовное завещание. Председатель Г. Демченко. Секретарь Н. Паше-Озерский».¹² З наведеного документа видно, з якою організованістю та відповідальністю ставилися у минулому члени Правничого товариства до організації засідань. Згідно з прийнятими рішеннями, ім'я кандидата в члени Товариства, рекомендованого дійсним членом, повинно було бути оголошеним на попередньому засіданні (прийнятим до балотування). Голосування відбувалося простою більшістю голосів від числа присутніх. Протоколи попередніх засідань, які вів секретар Товариства, підлягали затвердженню на засіданні.

Керівництво справами Київського правничого товариства до 1917 року здійснювалося головою, секретарем, скарбником, а також членами ради Товариства. Існували посади замісника голови та секретаря. Наприкінці кожного року проходили звітно-виборчі загальні збори Товариства. Параграфом 25 Статуту передбачалися публічні збори на початку року, на яких повинно було відбутися „читання на якусь загальноцікаву тему права”. На засіданнях організації, коли читалися реферати або наукові доповіді, могли бути присутніми і гості, переважно ними ставали студенти університету та слухачі

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України). – Ф.858. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 21.

ки Вищих жіночих курсів. Влаштувалися також спільні засідання з іншими організаціями. Так, наприклад, 1909 року були спільні засідання з Київським психіатричним товариством (присвячено пам'яті Ч. Ломброзо), 1910 року - з Київським товариством патронату, 1911 року - з Історичним товариством Нестора Літописця (присвячене ювілею відміни кріпацтва).

Був період (з 1906 по 1908 рік) у дореволюційній історії Товариства, коли воно фактично не працювало, за цей період навіть було вирішено не збирати членських внесків. Пояснювалося це тогочасним „неспокійним станом російського суспільства та Київського університету”.

У вересні 1915 році Київське правниче товариство разом із своєю бібліотекою та Київським університетом, за наказом головнокомандуючого Південно-Західного фронту, було евакуйоване в Саратов, де перебувало до осені 1916 року, влаштовуючи спільні засідання із Саратовським юридичним товариством, яке перебувало при Саратовській судовій палаті. Попри складні обставини. Товариство провело у 1915 році 7 засідань, на яких було прочитано 8 доповідей.¹³ Цікаво поглянути на те, над якими правовими питаннями у воєнний час працювали члени товариства. Як впливає зі звіту, за 1915 рік виступали наступні доповідачі: Левитський „З матеріалів для звіту судді малолітніх”, Яснопольський „Академік Янжул як учений і викладач науки фінансового права”, Цитович „Труди академіка Янжула з питань економічної політики”, Кованько „Закон 1 травня 1914 року як засіб боротьби з німецьким економічним впливом”, Мітіліно „До питання практичного застосування права забудови”, Богачевський „Босфор і Дарданели”, Яснопольський „Фінансові завдання, поставлені війною, та способи їх розв'язання”, Спекторський „Теорія солідарності”.

Якщо говорити взагалі про тематику доповідей, які виголошували на засіданнях Товариства, що тривали по дві-три години, то слід зауважити, що їх спектр надзвичайно широкий, охоплювалися норми як матеріально-

¹³ Див.: ЦДІАК. – Ф. 858. – Оп. 1. Спр. 16. – Арк. 1.

го, так процесуального права. Часто на засіданнях Товариства в різний час його існування виступали: Олександр Кістяківський, Олександр Квачевський, Дмитро Піхно, Василь Демченко, Пантелеймон Скорделі, Леонід Белогриць-Котляревський, Петро Цитович, Олександр Романович-Словатинський, Всеволод Удінцев, Олександр Билимович, Михайло Ясинський, Григорій Демченко, Василь Сінайський та інші. Зауважимо, що такі, зокрема, дослідження співзасновника Товариства, професора О.Ф. Кістяківського, як „Про недійсність договорів, укладених із метою підробного перезакріплення маєтків для уникнення сплати боргів”, „Про загальногромадянський обов'язок з'являтися свідком і про право суду застосовувати приведення проти свідків, які не з'явилися”, „Про значення та цілі юридичних товариств у правовому житті нашого суспільства і про відношення їх до судової реформи”, „До питання про тлумачення закону, точніше – чи може суддя оголосити будь-які правовідносини недійсними та відмовити їм у юридичному визнанні тільки тому, що в кодексі чи зведенні він не знаходить прямого та буквального закону, на який би він міг спертися”, „Як розуміти закон (п.3 ст. 5 положення про мито за право торгівлі, 9 лютого 1865 року), яким книгарні всюди, за винятком столиці, а бібліотеки для читання повсюди – звільнені від сплати мита за право торгівлі?”, „Розробка питання про вирішених цивільним судом питань цивільного права, що виникають при провадженні кримінального права”, „Про деякі положення, які у майбутньому перегляді залізничного законодавства бажано було б ввести до загальних правил діючих позитивних законів”, „Про незаконнонароджених”, „Про застосування присяжних засідателів по судоустрою та кримінальному судочинству в південно-західному краї”, „Чи може обвинувачуваний, визнаний божевільним, видавати довіреність на подання апеляційної чи касаційної скарги?” й інше. Наведені доповіді не лише вислуховувалися, а з кожного питання члени Товариства вносили пропозиції та зауваження, відбувалася наукова дискусія.

Товариство було автором і конкретних пропозицій стосовно реформування системи законодавства та систе-

ми судоустрою. Так на засіданні об'єднання, 28 січня 1912 року, після доповіді приват-доцента Петроградського університету Юрія Новицького, одногосно було прийнято рішення звернутися від імені Київського юридичного товариства до міського громадського управління з проханням про підтримку швидшого запровадження спеціального суду для неповнолітніх у Києві.¹⁴

Як уже зазначалося вище, засідання Юридичного товариства протоколювалися, а протоколи друкувалися переважно в „Університетских известиях” або окремим накладом і розсилалися його членам, виходили „Праці Київського правничого товариства”. З'являлися інформації про Товариство і на шпальтах „Судового вісника”. Багато наукових доповідей, з огляду на їх теоретичну ґрунтовність, не втратили своєї актуальності і сьогодні. Вони повинні стати предметом широкого, вдумливого вивчення сучасних українських правознавців. Вивчаючи характер діяльності Товариства, дослідники схильні нині говорити про значний його внесок у розвиток „юридичного українознавства”, вони твердять про те, що не слід повністю цей внесок виводити за рамки українського науково-культурного процесу, як це робилося за радянських часів.

Торкаючись членського та кількісного складу Київського правничого товариства, слід відзначити його загальну сталість. Наприклад, вже через рік після заснування, у 1879 році, Товариство нараховувало 100 членів, на початку 1910 року - 104 члени, а до початку 1915 року - 129 членів. Люди вибували: за власним бажанням, у зв'язку з переїздом у іншу місцевість, зі смертю, або відповідно до п. 5 Статуту („Той, хто не сплатив внеску протягом двох років, вважається таким, що відмовився від звання члена товариства та виключається з його списків”). Цікавою є й картина з членським складом громадського правничого об'єднання: на вересень 1915 року в ньому перебувало 154 члени, з яких перше

14 Див.: Протокол 1-го в 1912 году заседания Киевского юридического общества 28 января 1912 года // Труды Киевского юридического общества, состоящего при Императорском Университете св. Владимира за 1911, 1912, 1913 и 1914 годы. - К., 1915. - С. 21.

місце посідали присяжні повірені та їхні помічники (57 осіб), далі йшли працівники судової системи (38 осіб), науковці (25 осіб), було 4 сенатори, всього 3 нотаріуси, 2 працівники прокуратури, один повітовий предводитель дворянства й інші. На 153 чоловіки була одна жінка, що за тих часів вважалось великим прогресом у справі рівноправ'я жінок.

Почесними членами Київського правничого товариства були відомі правознавці: А.Ф. Коні, М.С. Таганцев, М.Ф. Владімирський – Буданов. Членами Товариства також були: академік Микола Василенко – майбутній прем'єр-міністр і міністр освіти Української Держави, Сергій Шелухін – майбутній генеральний суддя та міністр судових справ Центральної Ради, голова делегації Української Держави на переговорах із РРФСР (1918 р.) та Отто Ейхельман – товариш міністра закордонних справ УНР, автор проекту Конституції УНР.

З перших років існування Київське правниче товариство налагодило тісну співпрацю з іншими товариствами. Особливо активними контакти були з Московським, Петербурзьким і Курським юридичними товариствами. Товариства обмінювалися своїми виданнями, надсилали вітання з нагоди урочистих подій, запрошували членів на заходи, вшановували членів. Так, наприклад, відомо, що Петербурзьке юридичне товариство організувало вечір пам'яті, присвячений професору Олександрю Кістяківському.

Революційні суспільно-політичні перетворення, що відбулися в Росії у 1917 році, кардинально вплинули і на подальшу долю Товариства. Прихід до влади більшовиків із їх революційною правосвідомістю та класовою ненавистю, зробив остаточно неможливим існування організації, яка врешті-решт десь наприкінці 1918 – на початку 1919 року припинила своє існування аж на 80 років. Більшість членів організації, зрештою, загинули, були репресовані або емігрували (як от останній голова Товариства В.Г. Демченко, активний його діяч В.І. Сінайський). Правда, була спроба за часів Центральної Ради продовжити традицію Київського юридичного товариства у вигляді Українського правничого товариства. Ця спроба також не могла бути втіленою за тодішніх політичних реалій.

* * *

Природно, що Київське правниче товариство /Киевское юридическое общество/ як неприбуткова громадська організація, відродилося за часів незалежності України, коли давня мета Товариства групі представників сучасної юридичної громадськості Києва видалася актуальною. Багатьом пригадалася характеристика юридичних товариств, яку дав їм ще 1879 року Олександр Федорович Кістяківський: „Передусім вони (тобто юридичні товариства. – Авт.) представляють собою реальне середовище особистого зіткнення, особистої взаємодії, особистого обміну думками представників теоретичної та практичної юриспруденції. Юриспруденція суспільства - реальний інститут єдності та тотожності обох видів правознавства. Це є скарб розумових сил, гуртової роботи, і засіб заявити, обмінятися своїми думками, своїми працями та знайти можливість їх оприлюднення”.¹⁵

14 листопада 2000 року відбулися установчі збори громадської організації „Київське правниче товариство”, засновниками якого виступили: Ю.О. Дорошенко, В.В. Державін, Т.С. Попович. Саме вони підготували та розробили статут організації, звернулися до органів державної влади з проханням легалізувати діяльність згаданої організації. 8 грудня 2000 року (реєстраційний номер 0308-2000 г.о.) Київське міське управління юстиції зареєструвало Статут громадської організації Київське правниче товариство /Киевское юридическое общество/. Пункти 1.10 та 1.11 Статуту передбачають, що назва Товариства українською мовою така „Київське правниче товариство”, а російською „Киевское юридическое общество”. Відповідно до цього документа, в Товаристві запроваджувалася посада президента Київського правничого товариства, який одночасно керував роботою Почесної ради. Невдовзі президентом Київського правничого

15 Речь действительного члена общества 1878 г. А.Ф. Кистяковского. О значении и цели юридических обществ в правовой жизни нашего общества и об отношении их к судебной реформе // Труды Киевского юридического общества (13-е приложение к Протоколам 1880 г.). – К., 1883. – С. 338.

товариства було обрано завідуючого кафедрою теорії і історії держави та права Інституту внутрішніх справ Національної академії внутрішніх справ України, доктора юридичних наук, професора Ростислава Калужного, віце-президентом проректора Київського університету права, кандидата юридичних наук Світлану Бобровник, вченим секретарем – вченого секретаря НАВСУ, доктора юридичних наук, професора Андрія Іщенка, а головою став Юрій Дорошенко. У структурі КПТ сьогодні діє Молодіжний юридичний форум, очолюваний Володимиром Державиним. Він є представником Товариства у Координаційній раді молодих юристів Києва при Київському міському управлінні юстиції. До складу Почесної ради товариства нині входять відомі українські правознавці, як теоретики, так і практики, серед них: Сергій Демченко, Анатолій Дмитрієв, Ярослав Кондратьєв, Олег Литвак, Віктор Мусіяка, Валеріан Молдаван, Віктор Погорілко, Віктор Скомороха, Володимир Стефанюк та інші.

Силами членів Товариства, разом із Київським університетом права, Національною академією внутрішніх справ України та за загальною редакцією академіка НАН України Юрія Шемшученка, підготовлено до друку перший номер

унікального щорічника „Український правничий альманах”, присвячений 125-річчю Київського правничого /юридичного/ товариства. До наукової дискусії на сторінках щорічника долучилися і представники державної влади, центральних органів влади України. Важливим моментом у виданні було і те, що вже до першого номера вдалося залучити представників основних юридичних шкіл України: Києва, Харкова, Одеси. Це засвідчує, що завдання Товариства виходить лише за межі інтересів столиці, вони набагато ширші, хоч ми завжди пи-

шалися, що наше об'єднання є однією з найстаріших громадських організацій Києва.

Урочистою подією в житті членів організації стало те, що Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет, за поданням КПТ, 2001 року, до п'ятої річниці з дня прийняття Конституції України, відзначив групу провідних українських правників – членів Товариства, благословенними грамотами та медалями „До 2000-ліття Різдва Христового”. На честь нагороджених членів у Патріаршій резиденції був даний обід.

Сьогодні Товариство працює над підготовкою наступного номера „Українського правничого альманаху”, який планується присвятити 170-річчю з дня народження Олександра Кістяківського. Також ведеться робота зі створення Благодійної фундації імені Кістяківських, а в майбутньому організація поставила собі за мету утворити у родинному будинку Кістяківських (Київ, вул. Горького, колишня Кузнечна, 14), що дивом зберігся, музей родини Кістяківських і української юридичної спадщини. Нині проводиться архівна пошукова робота зі збору потрібної інформації. Товариство у справі створення музею розраховує на підтримку київської міської влади та особисто міського голови. Це буде перший в Україні музей такого напрямку, він стане центром популяризації юридичного спадку української юридичної науки. Окремим завданням для Товариства є відродження спеціалізованої Юридичної бібліотеки. Вона могла б розміститися саме в музеї унікальної родини Кістяківських. Між іншим, Товариство у зв'язку з 170-річним ювілеєм свого засновника та голови Олександра Кістяківського вже підготувало до перевидання його дослідження „Молоді злочинці і місця для їх виправлення”. Ця книга й понині відзначається актуальністю, ґрунтовністю авторських підходів, а головне – надзвичайним гуманізмом. На думку експертів КПТ, така книга в Україні буде на часі, вона зможе знадобитися не лише науковцям, а й працівникам виправних колоній, правоохоронцям, які працюють із неповнолітніми. Зараз ведеться робота із залучення коштів для її перевидання.

На сьогодні Київське правниче /юридичне/ товариство налагоджує зв'язки з організаціями, цілі яких збіга-

ються із завданнями Товариства. Уже підписано кілька угод про співробітництво. З червня 2002 року підписаний між Київським правничим товариством і Центром порівняльного права при Міністерстві юстиції України меморандум про співпрацю, що, зокре-

ма, передбачає науково-практичне, інформаційне, законопроектне співробітництво, а також співробітництво у галузі підготовки та перепідготовки кадрів. Тісну співпрацю налагоджено з Київським університетом права. З цим вищим навчальним закладом, який функціонує в системі Інституту держави та права ім. В.М. Корецького НАН України, Товариство уклало договір про співробітництво 20 червня 2002 року. Такий же договір підписано 11 червня 2002 року з Всеукраїнською громадською організацією „Український інститут воєнної історії” (директор – доктор історичних наук О.І. Гуржій).

Напрацьований членами Товариства під час підготовки „Українського правничого альманаху” досвід дав можливість запланувати на майбутнє видання квартального правничого часопису „Jus veritas - Правова істина”, де б могли друкувати результати своїх досліджень не лише юристи, а політологи, історики, філософи. Зараз ведеться організаційна та підготовча робота з підготовки втілення цього проекту в життя.

Плани Київського правничого товариства, яке переважає поріг свого 125-річчя, надзвичайно широкі. Ми спробували окреслити лише основне з того, над чим уже зараз працюють члени Товариства. Значною мірою успіх реалізації цих проектів залежить від зовнішньої підтримки, а також - зацікавленості колег-юристів. Керівництво Товариства відчуває на своїх плечах всю відповідальність перед славним минулим організації. Нинішнє Правниче товариство робить усе, щоб його діяльність відповідала таким же високим стандартам, як і тих, хто вперше вирішив у Києві започаткувати наше Товариство. Керува-

лися вони, як ми тепер можемо впевнено констатувати, передусім любов'ю до своєї професії, нашого величного та науковопотужного міста, а ще бажанням піднести вітчизняну правову думку до демократичних європейських зразків.

*Ростислав КАЛЮЖНИЙ,
Юрій ДОРОШЕНКО*